

Jemný úvod do počítačové typografie

aneb

průvodce světem dokumentů

Vladimír Kopecný Jr.

Fyzikální ústav UK

kopecky@karlov.mff.cuni.cz

Trochu historie...

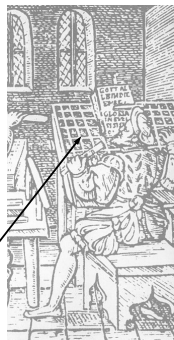

- 9 století – Korejci tisknou z dřevěných předloh knihy
- 1040 – Číňan Pi Šeng tiskne hlubotiskem
- 1437 – Johannes Gutenberg v Mohuči tiskne knihy z kovových liter
- 1500 – benátský tiskař Manutius zavádí interpunkční znaménka
- 1791 – Italský typograf Bodoni vydává první vzorníky písem
- 1822 – Američan William Church zkonstruoval první řádkový sazečský stroj
- 1884 – Německý hodinář Ottmar Mergethale zkonstruoval první automatický sazečský stroj Linotype
- 1977 – Donald Ervin Knuth vytváří první počítačový sazečský program TeX
- 1985 – vzniká PostScript a první DTP program PageMaker

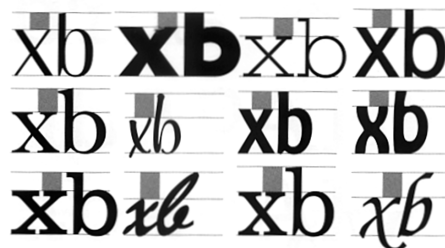
Písmo je když...

- VERZÁLKY, MAJUSKULE, UPPER CASE
- minusky, minuskule, lower case

písmovka (kasa)

Není písmo jako písmo

V tomto příkladu si můžete porovnat rozdílnou střední výšku u různých typů

Zde sledujte stejnou výšku minusky „x“.

Serifová a bezserifová písma

Díky v ukázce jsou vyznačeny černé nebo šedivé.

DŘÍK
dřík

Čárkované rámečky vyznačují serify verzálky a minusky.

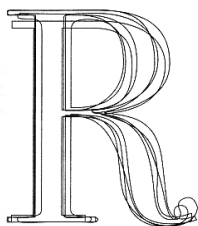
SERIF
serif

Živočichopis písma

Když je font stejný...

- Neexistuje jednotný systém pojmenování fontů
- Tentýž font od různých výrobců je jiný
- Vznikají problémy při přenosu dokumentů při explicitním nevložení fontů

Písmeno R představuje Bodoniho antikvu od čtyř významných písmolijer – Adobe, Bauer, ITC a FontFont. Je tedy zřejmé, že neexistuje jednotný přístup k digitalizaci písem.

To je ale rodinka...

Jednou z nejrozsáhlejších rodin písmen je Helvetica.

Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica
Rodina písma Helvetica

Řezy písma

Základní písmo

Základní písmo

Základní písmo

Tučné

Základní písmo

Kurzíva

Polotučné

Polotučná kurzíva

pravá kurzíva

nepravá kurzíva

nepravá kurzíva

Na ukázce písmo Zapf Chancery (naholče) a Park Avenue (šlábě) vidíte typy písma, které vycházejí z písem psaných. Proto je tento jediný řez jejich základním písmem.

Proto American Typewriter je dodáváno pouze se dvěma řezy, základním a tučným.

Standardní písmová rodina o čtyřech řezech, základní písmo a tři významnější řezy. Typ písma v příkladu je písmo Times Ten.

Základní písmo

Kurzíva

Polotučné

Polotučná kurzíva

Tučné

Tučná kurzíva

Rozšířená rodina písma – základní písmo a pět významnějších řezů. Typ písma ITC Charter.

Pravá kurzíva je písmo pro tento řez skutečně navrženo, a proto tvar některých znaků (např. „a“) je jiný než u písma základního. Kurzíva nepravá (elektronická) je skloněná základní písmo v úhlu, který zadáte. Pokud přesto tento způsob použijete, nepřekračujte úhel 12 stupňů, deformace písma je pak již neznatelná.

Duktus písma

- Duktus normální – Flange
- **Duktus zesílený – Flange bold**
- **Duktus zesílený – GillSans ExtraBold**
- **Duktus zesílený – GillSans UltraBold**
- Duktus zeslabený – Flange Light
- Duktus zeslabený – Sans Thin Condensed
- **Změna sklonu i duktu – Clearface Gothic Extra Bold**

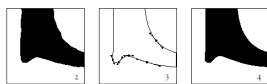
Druhy písem

- Každé písmo se hodí pro jiný typ dokumentu
- Nemíchejte mnoho typů písem v jednom dokumentu
- Bezserifová písmata jsou statická, vhodná pro web či vyznačení
- Vyvarujte se zdobných písem

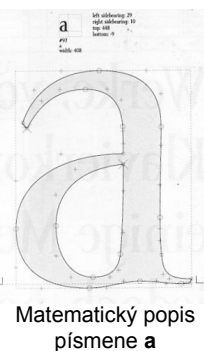
serifové písmo
bezserifové písmo
psané písmo
technické písmo
zdobné písmo
písmu psacího stroje

ITC Garamond
Frutiger Sans
Kaufmann Bold
Eurostile Extended
Arndt
Courier

Počítačové fonty

- **PostScript Type 1**
  - *.PFB (Win, OS/2), *.PFA (Unix)
  - Správa pomocí Adobe Type Manageru (ATM)
  - Profesionální písma špičkové kvality
- **TrueType**
  - *.TTF (Win, OS/2)
  - Správa fontů v systému
  - Umožňuje přidávat znaky do sad a má kvalitní hinting (zobrazení na výstupu)
- **OpenType**
  - *.OTF (Win, OS/2)
  - Kombinuje PostScript a TrueType, drží se normy Unicode
  - Obsahuje tabulky pro desetitisíce znaků

Matematický popis písmene a

Typometrické systémy

• Didotův systém

– Roku 1775 zdokonalil Francouz F. A. Didot starší systém P. S. Fourniera propočítaný z pařížské stopy (32,48 cm).

– Didotův bod (b)

– 1 bod = 0,3759 mm

– 12 bodů = 1 cicero = 4,513 mm

– 2660 bodů = 1 m

– typografické body : 12 = cicera

– cicera × 12 = typografické body

– cicera × 4,15 = milimetry

– typografické body : 26,6 = centimetry

Typometrické systémy

• Systém Pica (Monotype)

– Název odvozen od písmolijných strojů firmy Monotype na kovovou sazbu. Velmi rozšířen v angloamerickém světě.

– angloamerický bod (pt)

– 1 point = 0,3528 mm

– 12 points = 1 pica = 4,23 mm

– 72 points = 6 picas = 1 palec (inch) = 2,54 cm

– points (Monotype) × 0,9385 = body (Didot)

Velikost písma

• Klasická pojmenování nejčastěji používaných stupňů písma

– 6 pt = nonpareille (slovníky, poznámky)

– 8 pt = petit (noviny, časopisy, malé knihy)

– 9 pt = borgis (časopisy, knihy...)

– 10 pt = garmond

– 12 pt = cicero

Proporcionalita písma

Ukázková přidělení počtu jednotek u písma, vyhořelého v systému cenníků jednotek na čerčák.	
Písmena	šířka v jednotkách
i, j, l	4
f, t, l	5
r	6
c, k, s, v, x, y, z, j, a, b,	
d, e, g, h, n, o, p, q, u, L	9
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0	10
F, T, Z	11
A, B, E, K, P, V, X, Y	12
w, Q, D, H, N, U, R	13
G, O, Q	14
m, M	15
W	17

Pro porovnání – proporcionalní písmo.
Pro porovnání – neproporcionalní písmo.

Prostrkání

- Stejněměrné oddálení liter určené k zvýraznění textu a ve formě rozpálu řádek k vyrovnání textu
- Optimální hodnota prostrkání je 150–200 jednotek (Adobe), minimální 100
- Při vyrovnávání sazby se užívá hodnot maximálně ±40 jednotek
- V prostrkané sazbě nelze používat slítky
- Adobe užívá pro vyrovnání jednotku 1/1000 čtverčíku a Quark 1/200 čtverčíku

Takto vypadají prostrčená slova uprostřed textu.

Takto vypadají prostrčená slova uprostřed textu.

Kerning – výběrové prostrkání

Pro pochopení pojmu „kerning“, který se v obecně vší i u nás, stačí porovnat tyto dva příklady. První příklad využívá kerning, proto se písmo znaky v případě potřeby posouvají pod sebe. Druhý příklad je bez použití kerningu.

VLTAVA
VLTAVA

Mají příklad toho, jak se kerning skládá v kovové sazbe.

Ligatury – slitky

fi fl ff ffi fff fi fff
fi fl ff ffi fff fi fff

- **Interpunkční znaménka vznikla jako slitky.** Zavedl je benátský tiskař Aldus Pius Manutius (1450–1515)
  - Otazník ? : zkratka latinského Questio, jako Qu psané pod sebou
  - Vykřičník ! : zkratka z latinského zvolání Iyo, jako lo psané pod sebou
- **Ne všechny fontové sady mají ligatury,** např. vypnuté ligatury: Fifinka, zapnuté ligatury: Fiřinka.

1/8 3/8 5/8 7/8 1/3 2/3 1/4 3/4 1/2 a e n r t t z d Q
1/8 3/8 5/8 7/8 1/3 2/3 1/4 3/4 1/2 € st v ct

Nálitky

- **Existence nálitků svědčí o kvalitě fontové sady**
- **Nálitky lze nahradit vlasovou mezerou**
- **Interpunkční znaménka se neoddělují mezerou!**
- **Najdeš rozdíl?**

Je to správné? Je to správné?

Proklad

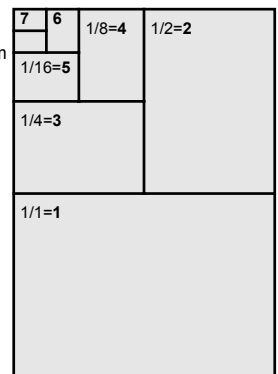
- **Hodnota kterou se prokládají řádky textu,** např. 2 pt u písma velikosti 10 pt
- **Dnes se udává vzdálenost účaří po sobě jdoucích řádků,** např. 10/12 pt
- **Anglický text lze sázet bez prokladu,** např. 10/10, text s diakritikou nikoli!
- **Automatický proklad** – nastavuje se v % velikosti textu, základní hodnota je 120 %

Ukázka sazby textu na více řádků písmem Adobe Garamond bez prokladu.

světla výška
střední výška
stupeň písma

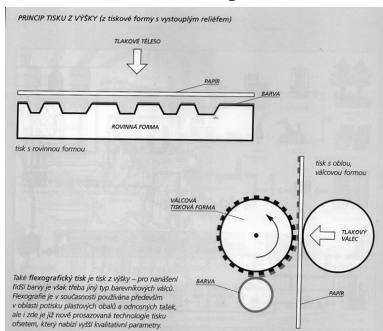
Formáty papíru

- **Výrobní arch** – papír ve formátu dodávaném výrobcem
- **Tiskový arch** – potiskovaný papír po ořezu
- **Knižní arch** – potištěný arch papíru složený do stránek
- **Základní řada A**
  - Základ formát plochy 1 m²
  - Delší strana je postupně půlena
  - Počet půlení udává arabská číslice
  - A0=841×1189 mm, A4=210×297 mm
- **Doplňková řada B**
  - Kratší strana má délku 1 metr, tj. B0=1000×1414 mm

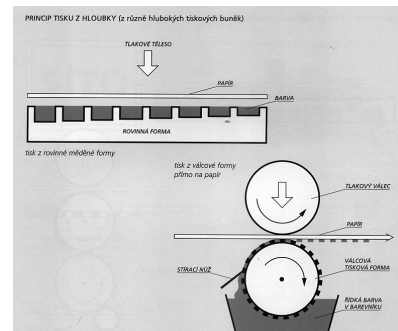
Tiskové techniky – ... z výšky

- **Vynalezen Číňanem Pi Šengem roku 1040**

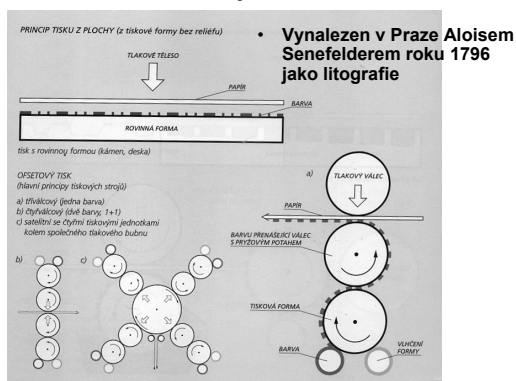

Tiskové techniky – ... z hloubky

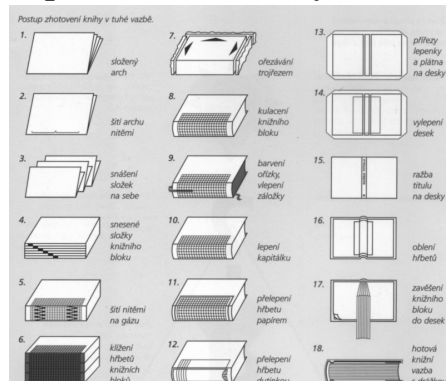
- **Vynalezen Čechem Karlem Klíčem roku 1890**

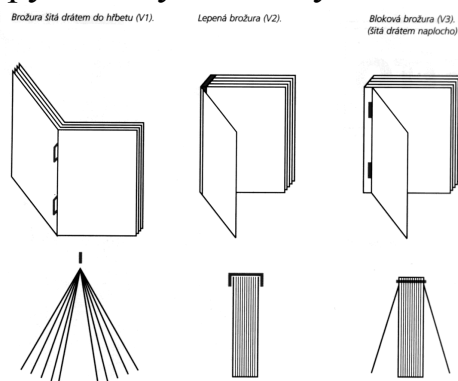
Tiskové techniky – Ofset

Postup zhotovení knihy

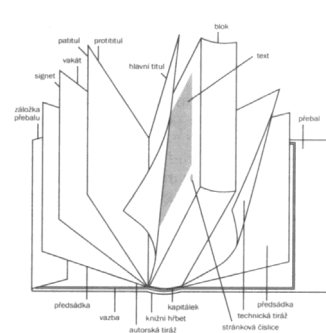

Typy některých měkkých vazeb

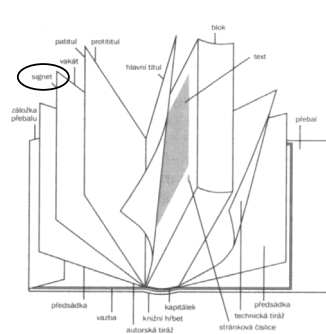
Popis vnitřních částí knihy

- Kniha má sudé a liché stránky
- **Liché jsou vždy vpravo!**
- První číslovanou stranou je
  - první list za obálkou u brožovaných vazeb
  - první strana za vlepěným listem u šitých vazeb

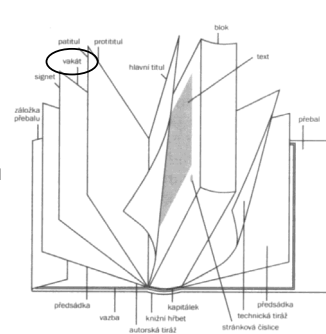
Popis vnitřních částí knihy

- **Singlet** – neboli emblém, je vydavatelská značka nakladatelství
- Často je nahrazena vakátem...

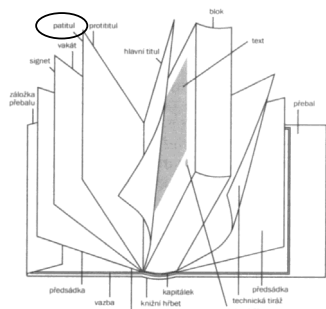
Popis vnitřních částí knihy

- **Vakát** - prázdná stránka v knize
- Většinou řazen na sudou stránku
- Nečísluje se!
- Při absenci singletu je vřazen vakát

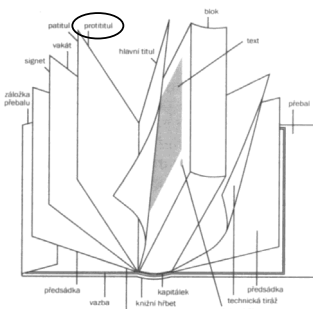
Popis vnitřních částí knihy

- **Patituli** – zkrácený titulový list, vřazovaný z důvodu ochrany knihy
- Lze ho spojit v jedné stránce se singletem
- Vždy by měl být na liché stránce!

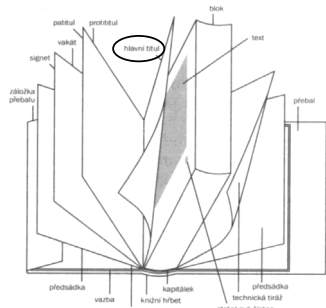
Popis vnitřních částí knihy

- **Frontispis** – neboli protituli, graficky doplňuje stránku hlavního titlu
- Následuje za patitulem, na levé straně proti hlavnímu titlu
- Dnes je často nahrazován vakátem

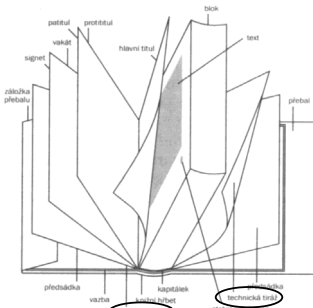
Popis vnitřních částí knihy

- **Hlavní titul** je vstupní stranou do knihy
- Obsahuje jméno autora a název knihy
- Hlavní řádka se sází největším písmem v knize
- Slova se nekrátí ani nedělí
- Titul nekončí tečkou

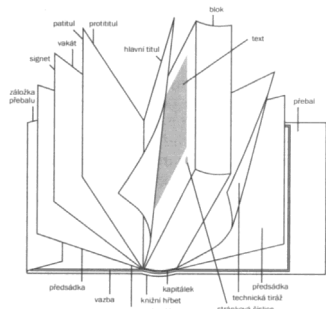
Popis vnitřních částí knihy

- **Tiráž** – obsahuje vydavatelské záznamy, ©, povinně ISBN nebo ISSN
- Umísťuje se na sudou stránku za titul
- U horního okraje bývá u odborných knih umístěna **anotace**, sázená menším písmem

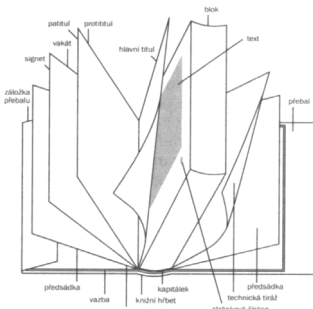
Popis vnitřních částí knihy

- **Věnování** – autorská dedikace
- **Motto** – citát uvozující celé dílo
- Sází se na lichou stranu před předmluvu
- Má mít slavnostnější, ale nevtrávnou podobu

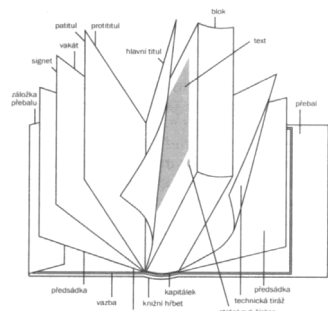
Popis vnitřních částí knihy

- **Předmluva**
- Sází se základním písmem nebo kurzivou do grafické úpravy díla
- V případě, že je **obsah v přední části knihy**, bývá umístěn mezi předmluvu a úvod

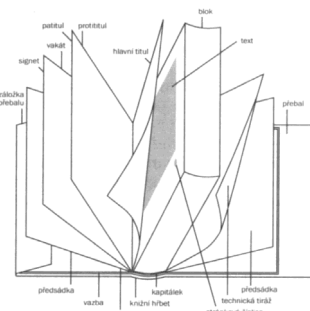
Popis vnitřních částí knihy

- **Seznam literatury, vyobrazení, zkratek, rejstřík nebo glosář**
- Umísťují se na konec knihy

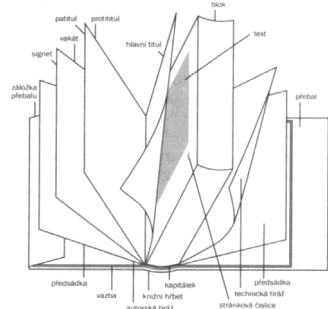
Popis vnitřních částí knihy

- **Resumé** – cizojazyčné shrnutí knihy nebo kapitoly (dle toho je také umístěno)
- Často se sází dvousloupcově – každý sloupec pro jiný jazyk
- Je třeba respektovat pravidla sazby příslušného jazyka!

Popis vnitřních částí knihy

- **Obsah**
- Musí začínat na liché stránce
- Umísťuje se nakonec před tiráž, nebo za předmluvu a před úvod
- Sazba základním písmem nebo menším

Doporučená literatura

- **V. Beran, F. Štorm, V. Kolenský, T. Fassati: Typografický manuál.** Kafka design, Praha 1999.
- **S. Horný: Počítačová typografie a design dokumentů.** Grada Publishing, Praha 1997.
- **P. Kočička, F. Blažek: Praktická typografie.** Computer Press, Brno 2000.
- **Microsoft Typography:** www.microsoft.com/typography
- **Typo:** www.typo.cz